

„Zapora” i inni

Karol Wisłocki

Uhonorowana w Cannes *Pokuta*, mający ostatnio premierę *Zapora* oraz nowatorskie *Epitafia Katyńskie* to propozycje na tegoroczny – siódmy już – przegląd filmowy organizowany w rocznicę Zbrodni Katyńskiej.

Przegląd filmowy Echa Katynia to inicjatywa, którą Instytut Pamięci Narodowej zapoczątkował w 2010 roku. Najpierw miał być wydarzeniem jednorazowym, przygotowanym na 70. rocznicę Zbrodni Katyńskiej. Trwające kilka dni spotkania filmowe, połączone z dyskusjami o Katyniu i kulisach powstawania filmów, przyciągnęły sporą liczbę widzów, także klas szkolnych. Duże zainteresowanie pierwszym przeglądem spowodowało kontynuację inicjatywy w kolejnych latach.

Od 2010 do 2012 roku przegląd odbywał się wyłącznie w Warszawie. W tym roku już po raz czwarty także oddziały IPN zorganizowały lokalne pokazy filmowe, bardzo często też w mniejszych miejscowościach. W ciągu sześciu edycji zostało zaprezentowanych łącznie 31 filmów reżyserów polskich i zagranicznych, będących refleksją nie tylko nad Zbrodnią Katyńską, lecz także nad innymi zbrodniami systemu komunistycznego. Chodziło o dopuszczenie do głosu świadków zbrodni, pokazanie dramatu rodzin ofiar i rekonstrukcję sowieckiego systemu terroru.

Echa Katynia to wydarzenie o charakterze edukacyjnym, a wstęp na wszystkie pokazy jest bezpłatny. W wielu miastach – w tym w Warszawie – projekcjom towarzyszą dyskusje z udziałem reżyserów, dyplomatów, historyków, dziennikarzy, producentów filmowych, a także członków rodzin zamordowanych.

W Polsce powstało wiele filmów poświęconych Zbrodni Katyńskiej, zdecydowana większość w latach dziewięćdziesiątych, kiedy po upadku systemu komunistycznego zniknęły ograniczenia cenzuralne. Wiele z tych produkcji zostało wyświetlonych na naszym przeglądzie. Jednak jego idea – jak sama nazwa wskazuje – jest prezentowanie filmów wychodzących tematycznie poza Katyń. W repertuarze znajdują się więc także produkcje o tematyce przed- i powojennej. Należy pamiętać, że mord katyński nie był pierwszą zbrodnią reżimu stalinowskiego na Polakach. Przeprowadzona przez NKWD w latach 1937–1938 tzw. operacja polska była znacznie szerzej zakrojona. Następstw Zbrodni Katyńskiej możemy doszukiwać się również w Polsce po zakończeniu II wojny światowej. Ofiarami systemu komunistycznego byli żołnierze podziemia niepodległościowego, a sposób, w jaki byli mordowani, często przypominał ten z Katynia.

W tym roku obchodzimy 76. rocznicę Zbrodni Katyńskiej. Czasami spotykamy się z opiniami, że ten temat jest już zamknięty i dostatecznie zbadany. Tak oczywiście nie jest – najlepszy przykład to tzw. białoruska lista katyńska – Katyń zaś, mimo upływu wielu lat, jest wciąż relatywizowany, a niekiedy wręcz negowany. Tym bardziej powinniśmy pamiętać o jego ofiarach. Poświęćmy im odrobinę naszego czasu. 🍷

ROZNI ZBRODNI KATYŃSKIEJ

W tym roku w repertuarze przeglądu umieściliśmy trzy produkcje filmowe:

Pokuta, reż. Tengiz Abuladze, ZSRR 1984;

Epitafia Katyńskie, real. Paulina Brzezińska, Maciej Dancewicz, Marek Drązewski, Paweł Pawlicki, Piotr Weychert, Polska 2010;

Zapora, reż. Konrad Starczewski, Polska 2016.

Pokuta

Film gruzińskiego reżysera Tengiza Abuladze powstał w 1984 roku, ale na ekrany wszedł dopiero dwa lata później. Wprowadzenie go do kin było wydarzeniem nie tylko filmowym, lecz także politycznym. Miało się stać potwierdzeniem odnowy związanej z przejściem władzy w ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa.

Prezentowana w filmie postać burmistrza-dyktatora Warłama Arawidze jest symbolem władzy totalitarnej, której cechy mają charakter uniwersalny i mogą zaistnieć w różnych kręgach kulturowych. W filmie możemy zauważyć przerysowaną sylwetkę bohatera charakterystyczną dla okresu dyktatury Stalina, choć sam bohater swoim wyglądem przypomina Adolfa Hitlera (z jego charakterystycznym wąsikiem).

Pokuta to rodzaj przypowieści o nadużyciach władzy, o gnębieniu i szykanowaniu ludzi, o skazywaniu ich na obozy i śmierć. Jest to też opowieść o odpowiedzialności za swoje czyny za życia, ale również po śmierci, także o przenoszeniu tej odpowiedzialności na rodzinę. Film zmusza do wysiłku intelektualnego, bez którego nie da się zrozumieć jego bogatej symboliki. Porusza i daje bodziec do poszukiwania istoty władzy absolutnej.

Dzielo Tengiza Abuladze było nominowane do nagrody Złoty Glob w kategorii film obcojęzyczny, zostało wyróżnione nagrodą FIPRESCI i Grand Prix w Cannes, a także otrzymało tam nominację do Złotej Palmy. ▶

Zapora

Dokument w reżyserii Konrada Starczewskiego, pracownika Instytutu Pamięci Narodowej, jest poświęcony mjr. Hieronimowi Dekutowskiemu. Na godzinny obraz składają się przede wszystkim wspomnienia podkomendnych „Zapory”, jego kolegów, przyjaciół i członków rodziny. Trzeba przyznać, że dobór tych osób oraz ich wypowiedzi jest doskonały. Film jest dynamiczny, a z przytoczonych wywiadów wylania się sylwetka człowieka z jednej strony niezłomnego, z drugiej bardzo wrażliwego. Opowieść narzeczonej bohatera filmu czy hymn zaporczyków wykonany przez jego towarzyszy broni są poruszającą widza.

Dokument jest historią jednego człowieka: cichociemnego, żołnierza polskiego podziemia niepodległościowego, zamordowanego przez komunistów i skazanego przez nich na wieczną niepamięć. Jego losy podzieliło również wielu innych Żołnierzy Niezłomnych, z tego powodu jest to też bardzo wciągająca lekcja historii.

Dokument powstał z fascynacji sylwetką „Zapory” i wypowiedziami ludzi, którzy go znali i opowiadali o jego przeszłości. Reżyser wraz ze współscenarzystami, Tomaszem Sudolem i Maciejem Żuczowskim, postanowił jednak urozmaicić ten materiał, obrazując niektóre wydarzenia animacjami, wykorzystującymi najnowsze zdobycze techniki filmowej i komputerowej. W rezultacie powstało dzieło atrakcyjne wizualnie, interesujące również dla młodszego pokolenia.

Film miał premierę 7 marca w kinie Atlantic w Warszawie, gdzie spotkał się z bardzo ciepłym odbiorem publiczności. 🍷

Epitafia Katyńskie

Ten zbiór krótkich portretów filmowych prezentuje wybrane ofiary Zbrodni Katyńskiej, nie tylko oficerów, lecz także naukowców, lekarzy, nauczycieli, sportowców etc. Całość składa się z 38 odcinków, a każdy z nich trwa około trzech minut i w nietuzinkowy sposób przedstawia indywidualne historie bohaterów. Autorzy starali się pokazać, czym te osoby zajmowały się przed wybuchem II wojny światowej. Korzystali m.in. z rodzinnych pamiątek, listów obozowych i wspomnień krewnych. Dodatkowym walorem jest estetyczna forma wizualna produkcji.

Do przeglądu Echa Katynia wybraliśmy dziewięć odcinków o ofiarach Zbrodni Katyńskiej, upamiętnionych w konkursie organizowanym przez IPN „Sprzączki i guziki z orzełkiem ze rdzy...”. 🍷

Karol Wisłocki – politolog, pracownik Biura Edukacji Publicznej IPN, współorganizator przeglądu filmowego Echa Katynia
współpraca: Karolina Kolbuszewska – kierowniczka Sekcji Edukacji Wydziału Edukacji Historycznej w Biurze Edukacji Publicznej IPN